

ศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์

STUDY AND ANALYZE BUDDHIST PHILOSOPHY IN THE YOGACARA

ประยงค์ แสนบุราณ

Prayong Seanpuran

สาขาวิจัยพุทธศาสตร์และปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ วิทยาเขตอีสาน

Research in Buddhism and Philosophy Mahamakut Buddhist University Isan Campus, Thailand

Corresponding Author's Email: sutirutp@yahoo.com

Received:2024-06-05

Revised:2024-08-20

Accepted:2024-08-20

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญระหว่างกายและจิต ผลการศึกษาได้พบว่ากาย (object) และจิต (subject) เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันมากในหมู่นักปรัชญาอินเดียแต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจนว่าอะไรสำคัญที่สุดบอกเพียงแต่ว่ามีสัจภาวะหนึ่งเดียวที่เป็นอมตะ (เช่น ปรัชญาสาขายา เป็นต้น) ยืนยันดำรงอยู่ชั่วนิรันดร์ สร้างสรรค์สรรพสิ่ง เป็นผู้ที่ทำไม่ถูกทำ แต่ยังไม่บอกไม่ชัดเจนว่าสัจภาวะหนึ่งเดียวนั้นเป็นจิตหรือกาย ข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาทที่แสดงฐานะและบทบาทโดดเด่นของจิตอาจเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่นักปรัชญาบางท่านได้นำมาพัฒนาต่อ เช่น ท่านอสังคะและวสุพันธุ เป็นต้น และการพัฒนาต่อของท่านทั้งสองนั้นได้ปรากฏในลัทธิโยคจารย์

คำสำคัญ: กายและจิต; พุทธปรัชญา; โยคจารย์

Abstract

This qualitative research aims to analyze the significance of the relationship between the body and mind. The findings reveal that the body (object) and mind (subject) have been a subject of much debate among Indian philosophers, yet there remains no definitive conclusion regarding which is more important. It is merely stated that there exists a single, immortal reality (e.g., according to Sankhya philosophy) that is eternal, creates all things, and is the uncaused cause. However, it remains unclear whether this single reality is of a mental or physical nature. The information found in the Theravada Tripitaka that highlights the unique status and role of the mind could be considered a foundational element that some

philosophers, such as Asanga and Vasubandhu, have further developed. Indeed, the subsequent developments of these two scholars are evident in the Yogacara.

Keywords: Body and Mind; Buddhist Philosophy; Yogacara

บทนำ

คำว่า “โยคอาจารย์” แปลว่า ปฏิบัติโยคะ หรือบำเพ็ญเพียร ในที่นี้หมายถึง การควบคุมร่างกายและจิตใจโดยการทำสมาธิ สำนักโยคอาจารย์เป็นพระพุทธรศาสนาหายานดั้งเดิมเป็นนิกายหลักที่เจริญรุ่งเรืองในอินเดีย ประมาณระหว่าง พ.ศ. 943-1743 ผู้มีบทบาทสำคัญในการก่อตั้งสำนักนี้ คือ อสังคะ และวสุพันธุ ซึ่งเป็นชาวอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ทั้งสองเป็นพี่น้องกันโดยได้รับแรงบันดาลใจจากท่านบรมครูโมเตรยนาถ สืบทอดเจตนารมณ์ของบรมครูโดยทำหน้าที่อธิบายแนวคิดเรื่องจิตตมาตฺร (จิตเท่านั้น = mind-only) อย่างเป็นระบบโดยนำแนวคิดที่แฝงอยู่ในวรรณกรรมของเถรวาทและของมหายานยุคต้น ๆ มาพัฒนาต่อ จนในที่สุดกลายเป็นระบบปรัชญาของตนเอง (Promtha, 2017) การนิยามคำว่า “จิต” ของโยคอาจารย์ มีความหมายครอบคลุมและเป็นที่สุดของทุกสรรพสิ่ง แม้ว่าจะมีนักปราชญ์ชาวพุทธหลายท่านแสดงทัศนะว่า “จิต” กับ “วิญญาณ” มีความหมายเหมือนกันและใช้แทนกันได้ (Phra potchanan Apiwattano, Phramaha Wilaisak Hongsi, and Phra Tontagarn Sripan, 2021) ปรัชญาของสำนักโยคอาจารย์จัดอยู่ในกลุ่มจิตนิยมแต่เป็นจิตนิยมที่มีลักษณะแตกต่างจากจิตนิยมสำนักอื่น ๆ สำนักโยคอาจารย์มีชื่อที่นิยมใช้เรียกอีก 2 ชื่อ คือ จิตตมาตฺร และวิญญาณวาทีน หรือ วิญญาณวาทีน ในเบื้องต้นคนนิยมใช้คำว่า จิตตมาตฺร หรือวิญญาณวาทีน เพราะกล่าวถึงเรื่องจิตเป็นส่วนมาก ต่อมาเมื่อมีการสอนให้ปฏิบัติโยคะ (กรรมฐาน) เพื่อที่จะรวมสัจภาวะ 2 อย่าง คือ จิตและกาย เข้าเป็นหนึ่งเดียว จึงนิยมเรียกสำนักนี้ว่า โยคอาจารย์ นักปรัชญาสำนักโยคอาจารย์กล่าวว่า จิตหรือวิญญาณเป็นสัจจะเพียงหนึ่งเดียว (Raksat, 2012) วัตถุภายนอกเป็นอสังจะเหมือนความฝันหรือภาพลวงตา การที่จะเข้าใจลักษณะ พัฒนาการและการทำงานของจิตต้องปฏิบัติโยคะ จิตคือมูลฐานที่เป็นเหตุให้จักรวาลปรากฏออกมาแม้จะไม่สามารถทำงานได้เหมือนคอมพิวเตอร์แต่ก็ทำได้หลายสิ่งหลายอย่างที่ไม่มีการคาดคิดได้ รูปธรรมในโลกแม้จะซับซ้อนแต่สามารถหยั่งถึงได้ ส่วนจิตนั้นซับซ้อนทั้งโครงสร้างและกระบวนการทำงานยากที่จะหยั่งถึง

กายและจิตมีความสำคัญต่อกันจนยากที่จะแยกออกจากกันได้อย่างอิสระ เพราะร่างกายในแต่ละบุคคลถูกจิตหรือสิ่งที่อยู่ข้างในเป็นผู้สั่งการให้กายกระทำการต่าง ๆ ตามที่ต้องการ ซึ่งทั้ง 2 สิ่งนี้ คือกายและจิต ต่างมีการทำงานที่แตกต่างกันออกไป โดยที่จิตเหมือนเป็นการควบคุมความรู้สึกนึกคิด การกำหนดจิตใจต่าง ๆ ว่าเราต้องการกระทำการสิ่งใด เช่น หากจิตต้องการความสงบนิ่งกายก็จะถูกตอบสนองด้วยการอยู่นิ่งและรับรู้การเคลื่อนไหวของสิ่งรอบตัว ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิตใจตามหลักพุทธปรัชญาโยคอาจารย์เพื่อเป็นการอธิบายให้เห็นชัดเจนถึงหลักพุทธปรัชญาโยคอาจารย์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญระหว่างกายและจิตตามหลักพุทธปรัชญาโยคจาร

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัยทางด้านเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเอกสารแนวคิดทฤษฎี (Documentary Study)

ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ เรื่องพุทธปรัชญาโยคจารรวมถึงหนังสือ ตำรา ดุษฎีนิพนธ์ บทความ เอกสาร งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ขั้นตอนที่ 2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ผู้ที่เผยแพร่และให้ความรู้เกี่ยวกับโยคจาร ผู้ที่ศึกษาเกี่ยวกับโยคจารและอาจารย์ที่มีความรู้เกี่ยวกับพุทธปรัชญาในสำนักโยคจาร จำนวน 5 คน

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ ตำรา ดุษฎีนิพนธ์ บทความ เอกสาร งานวิจัย และข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับพุทธปรัชญาในสำนักโยคจาร

ขั้นตอนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

เป็นการวิเคราะห์ประเด็น “ศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาในสำนักโยคจาร” ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ขั้นตอนที่ 5 สรุปผลการศึกษาวิจัย และ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

สรุปผลการศึกษาวิจัย และการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ด้วยการสังเคราะห์ เรียบเรียงข้อมูลและสรุปผลของการวิจัย นำเสนอผลงานวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาในสำนักโยคจาร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสารตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญระหว่างกายและจิต ผลการวิจัยพบว่า

1. นักปราชญ์กับงานสร้างสรรค์ปรัชญา

1.1 ไม่เตรยนาถกับสำนักโยคจาร

สำนักโยคจารเริ่มปรากฏเค้าความคิดตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.544 ต่อมาในช่วงประมาณ พ.ศ. 943 ได้อาศัยท่านไมเตรยนาถเป็นผู้สืบทอดและก่อตั้งสำนักขึ้นอย่างเป็นทางการ เรียกชื่อว่า “โยคจาร” โดยมีปรัชญาวิญญานวาทกับปรัชญาตถตาของท่านอัครโฆชะเป็นพื้นฐานสำคัญ

ท่านไมเตรยานาถเป็นใคร? ท่านผู้นี้สำคัญอย่างไร? เกี่ยวข้องกับสองพี่น้องอสังคะและวสุพັນธูอย่างไร? ประวัติของนักปรัชญาผู้นี้ที่น่าสนใจ ศาสนิกของพระพุทธศาสนาหายนและต้นตระกูลหลังถือว่า ทุกคำพูดของไมเตรยานาถเท่ากับเป็นพระพุทธานุญาตโดยตรงตามที่ปรากฏในตำนานจีนและทิเบต ไมเตรยานาถเขียนวรรณกรรมไว้หลายเล่ม เช่น โยคจารกัมมิ ,โยควิภาค, มหายานสูตราลังการะ, มาชยันตวิภาค, อัชรัจเฉทิกวยาชยะ, อภิสมยาลังการะ,ธรรมาธรรมตวิภาค และอุตตรตันตระ เรื่องของท่านไมเตรยานาถยิ่งใหญ่ไม่แพ้เรื่องของท่านนาคารชุน บางท่านถึงกับกล่าวว่า ไมเตรยานาถไม่มีตัวตนแต่เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต คือ พระศรีอริยเมตไตรตามที่ปรากฏในคัมภีร์เถรวาท คัมภีร์ต่าง ๆ ที่ถือกันว่าท่านไมเตรยานาถได้แต่งไว้นั้นเป็นงานที่ท่านอสังคะและวสุพันธูได้เขียนขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจจากท่านไมเตรยานาถ นักวิชาการชื่อหัจจินากาบุระ กล่าวว่า

ปรัชญาศุณยตา ปฏิจจสมุปบาท ปรัชญาปติ และ

มัชฌิมาปฏิปทา ล้วนบรรจุอยู่ในปรัชญาวิญญานวาท

กล่าวถึงพื้นฐานแห่งความมีอยู่ของมนุษย์ โดยใช้คำต่าง ๆ

เหล่านี้ คือ ธรรม วิญญาน อลยวิญญาน พีชะ วาสนา เป็นต้น (Bodhinantha, 2012)

ในการศึกษาพุทธปรัชญาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เรานิยมที่จะศึกษาปรัชญามายมิกะแยกเป็นสำนักหนึ่งจากปรัชญาโยคจาร แม้จะมีการเปรียบเทียบเชื่อมโยงถึงกันบ้างแต่ไม่แน่ใจว่าวิธีการดังกล่าวจะถูกต้องหรือไม่ เพราะความจริงก็คือว่าทั้งสำนักโยคจารและสำนักมายมิกะรวมกันอยู่แล้วตั้งแต่ต้น ประเด็นก็คือท่านอารยเทพเป็นพวกมายมิกะแต่ท่านเป็นเอตทัคคะทางด้านวิญญานวาท (ของสำนักโยคจาร) ไม่ใช่ทางศุณยวาท (ของสำนักมายมิกะ) ในหนังสือ “จิตตวิสุทธิประภังคะ” คาลาที่ 10 มีข้อความตอนหนึ่งว่า จิตเป็นแหล่งที่แท้จริงแห่งสรรพกิจ (ปรากฏการณ์ทั้งหลาย) มีมาก่อนสรรพธรรม สำคัญที่สุดและรวดเร็วที่สุดทุกคำพูดและการกระทำจะดีหรือไม่ดีล้วนเกิดขึ้นจากจิต (Raksat, 2012)

ทรรศนะของท่านไมเตรยานาถยังมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของวัชรยานหรือพุทธตันตระในยุคต่อมา งานเขียนของนักปราชญ์แห่งสำนักโยคจารสำนักมายมิกะและพุทธตันตระจึงมีลักษณะที่เชื่อมโยงถึงกันเสมอ จึงมีคำกล่าวว่า หลักการและวิธีปฏิบัติพุทธศาสนาแบบตันตระ มีแนวคิดของสำนักโยคจารและแนวคิดของสำนักมายมิกะเป็นพื้นฐาน

1.2 อสังคะกับสำนักโยคจาร

ท่านอสังคะน่าจะมีชีวิตอยู่ในยุคประมาณ พ.ศ. 993-1093 รายละเอียดเกี่ยวกับชีวประวัติของท่านผู้นี้ในวรรณกรรมอินเดียหรือทิเบตได้สูญหายไปไร้ร่องรอย แต่ไปปรากฏอยู่ในวรรณกรรมของจีน ฮุยอิง (Hui-ying) ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านฟาซาง (Fa-tsang) เป็นคนนำชีวประวัตินี้มาเผยแพร่ให้สาธารณชนได้รับทราบ ประมาณ พ.ศ. 1243-1343 เราจรรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของท่านอสังคะได้จากงานของนักประวัติศาสตร์ศาสนาที่มีชื่อเสียงสามท่าน คือ ตารนาถ บุสตัน และปรมารถ ท่านอสังคะเป็นบุคคลที่รับมรดกทางความคิดมาจากท่านไมเตรยานาถมากที่สุด เป็นผู้เขียนอรรถกถาอธิบายงานของท่านไมเตรยานาถ สร้างสรรค์งานเขียนโดยได้รับแรงบันดาลใจจากท่านไมเตรยานาถ ตำนานทิเบตบอกว่า “งานเขียนใดก็ตามที่บอกว่าของท่านไมเตรยานาถความจริงแล้วเป็นงานที่ท่านอสังคะได้แต่งขึ้นทั้งนั้น” อสังคะคือผู้ที่อธิบายปรัชญาของสำนักโยคจารอย่างเป็น

ระบบ งานเขียนที่สำคัญของท่านอสังคะ เช่น สัปตภูมิสูตร, มหายานสูตร, อุปะเทศ, มหายานสัมปรีคหศาสตร, โยคจารภูมิศาสตร์ และมหายานสูตราลังการ รวมทั้งงานที่เป็นอรรถกถาที่เบ็ดที่เรียกว่า “ตันจู” บางส่วนก็เป็นงานของท่านอสังคะ

ชื่อของไมเตรยานาและอสังคะปรากฏขึ้นในยุคที่คำศักดิ์สิทธิ์ 3 คำ ปรากฏแพร่หลายในหมู่คนที่นับถือวัชรยาน คือคำว่า กามรหস্যลัทธิ, สหชกาย และรหস্যภาษา ซึ่งทั้งหมดเป็นจาริตประเพณีแบบตันตระและมีหลักฐานหลายแห่งยืนยันว่าอสังคะเป็นบุคคลลึกลับ มีพฤติกรรมลึกลับยากที่จะหยั่งถึงเป็นผู้เชี่ยวชาญในหลักแห่งการสร้างพลังอันเกิดจากสมาธิ ในงานเขียนของท่านตารนาถกล่าวถึงท่านอสังคะตอนหนึ่งว่า “พระคณาของนาการชุนาจารย์เหมือนกับพระคณาของท่านอสังคะ” ท่านอสังคะ ไม่เพียงสร้างสรรค์สำนักโยคจารให้เป็นปึกแผ่นเท่านั้น แต่ยังชักชวนน้องชายคือวสุพันธุให้ละทิ้งสำนักเดิมคือ สรวาสติวาทิน หรือไวภาษิกะแล้วหันมานับถือสำนักโยคจาร ท่านอสังคะมีศิษย์คนสำคัญคือ “จันทรโกมิน” ที่คอยศึกษาและเผยแผ่ปรัชญาสำนักโยคจาร พร้อมกันนั้นก็คอยปกป้องคุ้มครองสำนักโยคจารสู้กับสำนักมหายิมิกะ

1.3 วสุพันธุกับสำนักโยคจาร

ปรัชญาของสำนักโยคจารได้เจริญรุ่งเรืองอย่างมาก นอกจากได้รับการจัดระบบโดยท่านอสังคะแล้ว ท่านวสุพันธุถือเป็นนักปราชญ์อีกคนหนึ่งที่เป็นกำลังสำคัญ วสุพันธุเป็นน้องชายของท่านอสังคะเดิมเป็นปราชญ์แห่งสำนักสรวาสติวาทินและเสาตราณติกะ ต่อมาได้รับคำชี้แนะจากอสังคะผู้เป็นพี่ชายเกิดความเลื่อมใสในหลักการแห่งมหายาน โดยเฉพาะสำนักโยคจารและได้แต่งคัมภีร์จำนวนมากเพื่อประกาศปรัชญาโยคจาร คัมภีร์ที่สำคัญคือ วิทยญาณประติมาตราตรีทศศาสตร์ นอกจากนี้ยังได้เผยแผ่ปรัชญาโยคจารในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีมหาวิทยาลัยลันทาเป็นศูนย์กลางการศึกษาและการเผยแผ่

วสุพันธุได้เริ่มศึกษาคัมภีร์มหายานสำนักโยคจาร และแต่งอรรถกถาอธิบายอักษรมตินิรเทศสูตร และทศภูมิสูตร ศึกษาและเผยแผ่แนวคิดสำคัญของสำนักโยคจารที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่ท่านอสังคะเขียนไว้ ทำหน้าที่สืบสานเจตนารมณ์ของอสังคะผู้เป็นพี่ชาย โต้แย้งทฤษฎีสุดโต่งของสำนักสรวาสติวาทินที่บอกว่าสรรพสิ่งมีอยู่จริงและแนวคิดเรื่องศุญyataของสำนักมหายิมิกะ ที่บอกว่าไม่มีอะไรมีอยู่จริงวสุพันธุประกาศชัดเจนว่า “สรรพสิ่งไม่มีอยู่จริงยกเว้นจิต วัตถุภายนอกไม่มีอยู่จริงเป็นเพียงภาพปรากฏเท่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีสายตาพร่ามัวมองเห็นเส้นผมที่ลอยพันกันอยู่ในอากาศ” (Phra Khachorn Khantisaro, 2022)

วสุพันธุเป็นปราชญ์ในยุคประมาณ พ.ศ. 859-943 เกิดที่ปุรุสประ (ปัจจุบันคือ เปชวาร์-Peshawar) เมืองหลวงแห่งแคว้นคันธาระ อาณาจักรของพระเจ้ากนิษกะ บิดาเป็นพราหมณ์ตระกูลเกาศิกะ (เกาศิกโคตร) ประจำอยู่ในราชสำนัก เชี่ยวชาญพระเวท มารดาชื่อวิริยจิ ท่านวสุพันธุได้ถึงมรณกรรมประมาณ ปี พ.ศ. 939 เมื่ออายุได้ 80 ปี ณ เมืองอโยธยา อินเดีย วสุพันธุคือบิดาแห่งสำนักโยคจาร เพราะได้นำหลักการสำคัญโดยเฉพาะเรื่องวิทยญาณจัดระบบสอนในเชิงปรัชญา พร้อมกันนั้นก็อธิบายเชื่อมโยงกับทฤษฎีจิตนิยมแบบต่าง ๆ (Phra Sri Kamphirayana, 2013)

2. มูลเหตุของการเกิดขึ้นของสำนักโยคจาร : โยคจารกับเสาตรานติกะ

ในเบื้องต้นมีหลายท่านเชื่อว่าคณาจารย์โยคจารสร้างแนวคิดจิตนิยมขึ้นเพื่อโต้แย้งสำนักมหายมิกะ ทั้งนี้เพราะโยคจารถือกำเนิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับมหายมิกะ โดยที่มหายมิกะก่อรูปก่อร่างและเจริญรุ่งเรืองอยู่ก่อน แต่จากการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า จุดกำเนิดของโยคจารนั้นสัมพันธ์กับแนวคิดขณิกวาทของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะสำนักเสาตรานติกะ ไม่ใช่เพราะหลักการสูญญตาหรือวิภาววิธีของนาคคารุณที่ทำให้เกิดแนวคิดแบบโยคจาร แต่เป็นเพราะต้องการหาคำอธิบายบางอย่างให้กับปัญหาอภิปรัชญาในทางพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อให้คำสอนของพุทธศาสนามีข้อบกพร่องในทางตรรกะน้อยที่สุด กระนั้นคำสอนของมหายมิกะก็มีอิทธิพลกับพัฒนาการของโยคจารไม่น้อย แต่ถ้าจะกล่าวถึงมูลเหตุที่มาของโยคจาร เราจะต้องอ้างอิงแนวคิดในฝ่ายที่เกี่ยวข้องโดยตรงคือพุทธศาสนาสำนักเสาตรานติกะเสียก่อน

เสาตรานติกะ หรือสุตตันติกะ แปลว่า ผู้ศึกษาหรือปฏิบัติตามพระสูตร คือ นัถือพระสูตรตันตปิฎก เป็นสำคัญ สำนักนี้แยกตัวออกมาจากสรวาสติวาท แนวคิดในเรื่องธรรมชั้นสูง (อธิปรัชญา) ไม่แตกต่างกันมากนัก โดยทั้งสองฝ่ายเห็นสอดคล้องกันในทฤษฎีขณิกวาท สำนักเสาตรานติกะถือหลักขณิกวาทอย่างเคร่งครัด โดยถือว่าสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมย่อมเกิดขึ้นแล้วดับไปในทันที จิตเกิดดับอยู่ทุกขณะ เช่นเดียวกับอารมณ์ เสาตรานติกะยอมรับเฉพาะธาตุเท่านั้นที่มีจริง ไม่ยอมรับความมีอยู่จริงของขันธหรืออายตนะภายนอก (Faculty of Buddhism of Mahachulalongkornrajavidyalaya, 2016) โดยกระบวนการรับรู้โลกของจิตเริ่มต้นขึ้นเมื่ออารมณ์ภายนอกกระทบอินทรีย์ การรับรู้อารมณ์เกิดขึ้นพร้อมกับการดับไปของอารมณ์ภายนอก ปัญหาที่เกิดขึ้นกับความเข้าใจแบบนี้ก็คือ กว่าที่เราจะรู้ว่าสิ่งที่ประสาหรับสัมผัสไว้นั้นคืออะไรความจริงภายนอกก็หายไปแล้ว กล่าวโดยย่อก็คือ ตัวความจริงดับไปเมื่อการรับรู้ความจริงเกิดขึ้น ดังนั้นจึงมีผู้โจมตีสำนักนี้ว่า หากกระบวนการเป็นเช่นนี้การรับรู้จะเกิดขึ้นได้อย่างไรเมื่อตัวความจริงไม่มีอยู่แล้ว การรับรู้ย่อมไม่อาจเกิดขึ้นในขณะที่ความจริงยังปรากฏอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้กระบวนการรับรู้ของจิต จะมีความน่าเชื่อถือได้อย่างไร

เสาตรานติกะก็ตระหนักในปัญหาข้อนี้ดี ในด้านหนึ่งแม้ว่าจะยืนยันความจริงแท้ว่าเป็นขณะที่มีอยู่อย่างอิสระมีลักษณะเฉพาะและไม่ขึ้นกับการรับรู้ของใคร แต่ในอีกด้านก็ไม่ให้ปฏิเสธการรับรู้แบบอัตวิสัยอย่างสิ้นเชิง โดยเปิดทางให้ขันธห้าและอายตนะสิบสองรวมทั้งวิสัยภายนอกเป็นภาวะที่ปรุงแต่งขึ้นไม่ได้มีอยู่ด้วยตัวเองเฉพาะธาตุเท่านั้นที่มีอยู่จริง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงกล่าวได้ว่าเสาตรานติกะยอมรับให้อัตวิสัยเป็นเรื่องของทฤษฎีความรู้ ส่วนความจริงเป็นเรื่องของภาววิสัย แต่โยคจารทำให้อัตวิสัยกลายเป็นเรื่องของความจริงได้ ในท้ายที่สุดหลาย ๆ จุดอ่อนที่เกิดขึ้นกับแนวคิดเรื่องขณะของเสาตรานติกะได้รับการแก้ไขโดยโยคจาร เนื่องจากการที่ขณะมีอยู่จริงแบบภาววิสัยก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องของการรับรู้และทำให้เกิดข้อขัดแย้งตัวเองในทางตรรกะ โยคจารจึงถือกำเนิดขึ้นเป็นความพยายามที่จะทำลายข้อขัดแย้งเหล่านี้ โยคจารเห็นว่า อัตวิสัยเป็นเรื่องของการสำนึกรู้ซึ่งมีอยู่จริง สิ่งภายนอกจะมีอยู่หรือไม่ย่อมไม่อาจยืนยันแต่ความสำนึกรู้ (consciousness) คือ ภาวะที่เป็นจริงและเป็นแหล่งที่มาของประสบการณ์ทั้งหลาย ประสบการณ์มาจากความสำนึกรู้ เราอาจปฏิเสธประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เราประสบ แต่ไม่อาจปฏิเสธความสำนึกรู้ของตัวเราเองว่าไม่มีอยู่ แม้แต่ขณะที่

เห็นว่าเป็นภววิสัยเป็นอยู่ได้เองอย่างอิสระนั้น โยคจารอธิบายว่า นั่นไม่ใช่ความจริง แต่เป็นการสร้างความสำนึกเหมือนกัน ความจริงมีเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นั่นคือ ความสำนึก (Limpanusorn, 2018) โยคจารเลือกปรับแนวคิดที่มีอยู่เพื่อให้ถูกหลักตรรกะยิ่งขึ้นไป วิธีการของโยคจารมีผู้มองว่าเป็นการนำเสนอทางออกในเชิงบวก และบ้างก็ถือว่าสำนักโยคจารคือที่สุดของพัฒนาการทางพุทธศาสนาในอินเดีย

3. หลักการเรื่องจิตของโยคจาร

หลักการสำคัญของโยคจารคือการยอมรับว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแต่เกิดมาจากจิต จิตเป็นตัวสร้างปรากฏการณ์ทั้งหลาย ความรู้ ความจริงหรือแม้แต่ความหลุดพ้น ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้น ดำเนินไป และจบสิ้นที่กระบวนการทำงานของจิตทั้งสิ้น วัตถุหรืออารมณ์ภายนอก เราไม่อาจยืนยันได้ว่ามีหรือไม่มีอยู่จริงและนั่นก็ไม่ใช่ประเด็นสำคัญประเด็นสำคัญอยู่ที่กระบวนการรับรู้ของจิตมีอยู่จริง ๆ ทุกครั้งที่เรารับรองหรือโต้แย้งหลักการใด นั่นเป็นเพราะเราใช้จิตของเราในการรับรู้ คิด พิจารณา หรือไม่ก็รู้สึก ดังนั้นหากจะอ้างทฤษฎีหรือแนวคิดใดขึ้นมา การอ้างของคนคนนั้นได้ผ่านกระบวนการรับรู้ของจิตมาแล้วทั้งสิ้น ความสำคัญของจิตจึงเป็นสิ่งที่ไม้อาจมองข้ามได้ ในพุทธปรัชญาแบบโยคจาร (Karunaritthiyothin, 2018)

ปรัชญาจิตนิยม (Idealism) มีอยู่ 4 กลุ่มใหญ่ คือ (Raksat, 2012)

1. จิตนิยมแบบเบอร์กเล่ย์ จิตนิยมจิตวิสัยหรืออัตวิสัย ถือว่าวัตถุเป็นเพียงมโนภาพในจิตของพระเจ้า
2. จิตนิยมแบบคานท์ จิตนิยมอภิปรัชญา การรับรู้วัตถุมีได้โดยผ่านกระบวนการทำงานของจิตที่เหนือประสบการณ์
3. จิตนิยมแบบเฮเกล จิตนิยมวัตถวิสัย วัตถุเป็นการสำแดงตัวของจิต
4. จิตนิยมแบบเพลโต มโนภาพหรือแบบเป็นความจริงที่สำคัญ

ในปรัชญาของจิตต่าง ๆ ทั้ง 4 กลุ่ม จะเห็นได้ว่าจิตใจสามารถเป็นได้หลากหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลจะมุ่งเน้นจิตไปทางสิ่งใดตามที่ตนเองปรารถนาแล้วไปถึงการใช้จิตในการค้นหาคำตอบต่าง ๆ ตามที่ตนเองสงสัย โดยหลักการที่เด่นชัดของโยคจารคือ จิตนิยม (Idealism) ถือว่า จิต (ผู้รู้) เป็นอันตมัสจะ เป็นกัตตาสูงสุด (Transcendental Subject) โลกภายนอกไม่ได้มีอยู่อย่างอิสระ แต่เป็นการสร้างสรรค์ของจิต วัตถุทั้งหลายเป็นเพียงเงาที่ได้รับแต่งเติมสีสันรูปร่างโดยจิต

โยคจารจะถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกจิตนิยมสุดโต่งเสมอ เพราะเป็นที่เข้าใจทั่วไปว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในฐานะเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาพระเวท ซึ่งสอนเน้นความดำรงอยู่แห่งวิษณุสากล เน้นศักยภาพของพระเจ้า ในขณะที่พระพุทธศาสนาปฏิเสธความดำรงอยู่แห่งวิษณุสากล ปฏิเสธศักยภาพของพระเจ้า แต่หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว กลับปรากฏว่า สำนักโยคจารนำเรื่องจิตมาสอนในลักษณะเป็นวิษณุสากล จึงทำให้เกิดคำถามขึ้นมา โยคจารไม่ได้เป็นจิตนิยมสุดโต่ง ไม่ปฏิเสธโลกแห่งวัตถุ แต่สอนเน้นจิตมากเกินไปจึงดูเหมือนว่าเป็นพวกจิตนิยมสุดโต่ง แต่โยคจารกล่าวว่า โลกแห่งวัตถุเกิดมาจากพีชะ หรือพลังงานที่อยู่ในจิตเท่านั้น วัตถุก็คือการรวมตัวเข้าแห่งพลังงาน 4 ประเภท คือ (1) ปฐวีพีชะ พลังงานที่รวมตัวเข้าแล้วทำให้เกิดความแข็งกระด้าง (2) อาโปพีชะ พลังงานที่รวมตัวเข้าแล้วมีลักษณะเอิบอาบ (3) เตโชพีชะ พลังงานที่

รวมตัวเข้าแล้วมีลักษณะอบอุ่น (4) วาโยพีชะพลังงานที่รวมตัวเข้าแล้วมีลักษณะเคลื่อนไหวไปมา (Karunariththiyothin, 2018)

การจะนิยามคำว่า “จิต” ในทางโยคศาสตร์ ไม่ใช่สิ่งที่ทำได้ง่าย ๆ เลย ทั้งนี้เพราะจิต ในโยคศาสตร์มีความหมายครอบคลุมและเป็นที่สุดของทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ผ่านมามีนักปราชญ์พุทธหลายคน เห็นว่าคำว่า “จิต” กับ “วิญญาณ” มีความหมายเหมือนกัน ดังนั้นจึงใช้แทนกันและกันได้ แต่สำหรับผู้ศึกษามหายานสายที่เน้นเรื่องจิตอย่างลึกซึ้งจะเห็นว่า คำว่า “จิต” ถูกใช้ในความหมายที่กว้างและอยู่เหนือกว่าวิญญาณมาก โดยเฉพาะโยคศาสตร์ที่ยอมรับหลักการจิตเดียว แต่มีวิญญาณที่ทำหน้าที่แตกต่างกันถึงแปดตัว ดังนั้นสำหรับแนวคิดแบบโยคศาสตร์แล้ว จิตกับวิญญาณมีความหมายไม่ตรงกันอย่างแน่นอน วิญญาณ หมายถึง หน่วยของความรู้สึก (Consciousness) หรือเป็นตัวสร้างสรรค์ (creativity) ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบมีหน้าที่รับรู้ แยกแยะความต่าง ไตร่ตรอง และตัดสินใจ ส่วนจิต หมายถึง ระบบของความรู้สำนึกทั้งหมดที่เกิดขึ้นและดำเนินไปตามกฎเกณฑ์หรือหน้าที่ตามธรรมชาติ (Phra Maha Somboon Wutthikaro (Phanna), 2020) จะเห็นได้ว่าความหมายของจิตกว้างกว่าความหมายของวิญญาณ อีกทั้งครอบคลุมการที่วิญญาณทั้งหลายเกิดขึ้นและทำหน้าที่ต่าง ๆ จิตจึงเป็นระบบการทำงานของวิญญาณ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือวิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของจิต

4. จิต - เท่านั้น

โยคศาสตร์ตั้งใจจะชี้ไปยังจุดหนึ่งในโลก ซึ่งเป็นมิติหนึ่งในความสำนึกของตนเอง ซึ่งเราน่าจะได้พบตัวเองที่สุด ตลอดทั้งประสบการณ์ทั้งหมดของเรา วัตถุภายนอกจะแตกต่างอย่างชัดเจนจากตัวของเรา ที่เราเรียกว่าตัวเรานั้นถือกรรมจัดว่าเป็นวิญญาณชั้น ซึ่งอาจให้คำจำกัดความได้ว่า คือ ความสำนึกเป็นสาระสำคัญของชั้นชนิดนี้เช่นเดียวกับใบมีดย่อมไม่สามารถตัดตัวมันเองได้ (Bodhinanda, 2012) ดังนั้น เราจึงไม่สามารถสัมผัสวิญญาณได้โดยตรง เหมือนกับว่ามันเป็นวัตถุอื่นที่อยู่ตรงหน้าเรา เพราะทันทีที่เราได้หันไปพิจารณาตัวเรานั้นก็จะกลายเป็นวัตถุอื่นและไม่เป็นตัวเราอีกต่อไป การใคร่ครวญตรวจสอบความคิดของตนเองจึงไม่อาจหวังได้ว่าจะทำให้เราได้พบตัวเองอย่างตรงหน้ากันได้ ตัวเราเองอันอยู่เบื้องปลายสุด ซึ่งอาจเป็นจุดสุดท้ายของการมองย้อนหลังไปย่อมอยู่เหนือประสบการณ์ของเราอย่างเด็ดขาด ตัวเราเองนั้นมิได้เป็นของโลกนี้จริง ๆ มันเป็นสิ่งที่อยู่พ้นโลกนี้ การพยายามไปให้ถึงตัวเราเองนั้นอาจเป็นความพยายามในสิ่งที่ไปไม่ได้ และนี่คือสิ่งที่โยคศาสตร์ถือว่าเป็นภาระของตนที่จะต้องไปให้ถึง

โลกภายนอกที่แท้คือจิตนี้เอง การที่วัตถุภายนอกมีอยู่หลากหลายชนิดก็เป็นเพียงการแสดงออกของจิต ไม่ใช่อะไรเลยนอกจากความคิด เช่นเดียวกับภาพลวงตาในพยับแดดย่อมไม่มีน้ำอยู่จริง แต่แม้กระนั้นความคิดว่ามีน้ำจริงก็ได้เกิดขึ้น จึงเห็นได้ว่าเมื่อไม่มีวัตถุ ความคิดว่าเป็นวัตถุก็อาจเกิดขึ้นได้ ปัญญาญาณอันสูงสุดจะไปถึงได้เมื่อเห็นได้ว่าทุกอย่างเป็น แต่เพียงภาพลวงตาเท่านั้น พวกโยคศาสตร์ได้เพียงแต่ตั้งความเชื่อของตนไว้บนรากฐานแห่งการโต้แย้งในทางตรรกศาสตร์ซึ่งพิสูจน์ความเป็นไปไม่ได้แห่งวัตถุภายนอกเท่านั้น แต่ยิ่งอาศัยประสบการณ์จริง ๆ ที่ได้จากการทำสมาธิอีกด้วย ในการเข้าฌานขั้นสูง ๆ พวกโยคีมักจะได้พบภาพที่เห็นได้จริง ๆ โดยที่หาได้มีสิ่งนั้นจริง ๆ นอกจากความคิดของผู้เข้าฌานไม่ในระหว่างการฝึกสมาธินั้น ผู้ฝึกจะได้เห็นวงกลมสีน้ำเงินหรือโครงกระดูกผีต่อหน้า ซึ่งที่จริงแล้ววัตถุเหล่านี้เป็นแต่เพียงความคิดที่จิตหลอน

เท่านั้น (Assavavirulhakarn, 2014) หรือดังที่สังกะตีความว่าเป็นความคิดเท่านั้น โลกจึงเหมือนความฝัน ความฝันนั้นที่จริง ก็คือการสำนึกถึงความคิดอันหนึ่งวัตถุที่เกี่ยวข้องกับความสำนึกนั้นไม่จำเป็นจะต้องมีอยู่จริง เช่นเดียวกับที่เราตื่นมาพบว่าไม่มีวัตถุภายนอกอยู่จริงดังในฝัน ผู้ที่ได้ตื่นมาแล้วโดยความรู้ในสัจธรรมก็จะพบความไม่มีอยู่แห่งวัตถุภายนอกเช่นเดียวกัน

จิต มีความสำคัญอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากจิตเป็นเหมือนทุกสิ่งทุกอย่างมีธรรมชาติแผ่ไปในอารมณ์ สร้างความวิจิตรขึ้นได้ มีความเป็นตัวตน สืบต่ออยู่ตลอดเวลาด้วยความวิจิตรของจิตที่ได้สร้างขึ้น จิต คือ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ เพราะจิตนั้นรับอารมณ์ทั้งภายในและภายนอกอยู่เสมอ จึงเรียกว่า รู้อารมณ์ มีสภาพเป็นผู้รู้ หรือ ตัวรับรู้ สิ่งที่เราารู้โดยผ่านทางอายตนะนอกและภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และธรรมารมณ์หรือสิ่งที่รับรู้ทางใจ (Karunaritthiyothin, 2018) จิตถือว่าคุณค่าเป็นสิ่งที่อยู่จริง เช่น ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความผิด จิตมีลักษณะเป็นนิรันดร์ และไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าโลกของสสารจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตามเพราะจิตมีลักษณะสมบูรณ์ และเชื่อว่า มนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ร่างกาย ซึ่งเป็นสสาร และจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นอสสาร มนุษย์มีการริเริ่ม เหตุว่า สสารทั่วไป เช่น ก้อนหิน ไม่มีริเริ่ม พวกมันมีการเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนไหว คือ จิตวิญญาณในแง่ที่ว่า มนุษย์มีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ สามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ร่างกายและจิตวิญญาณ แม้ว่ามนุษย์เราจะประกอบด้วยร่างกาย และจิตวิญญาณ แต่ส่วนที่สำคัญเป็นตัวบ่งการร่างกายหรือเป็นการบังคับให้ร่างกายแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมานั้นคือ จิต

5. กายตามหลักของโยคอาจารย์

กายเป็นรูปธรรมที่ทำให้สามารถมองเห็นได้จากภายนอกว่าต้องการหรือไม่ต้องการอะไรหรือกระทำสิ่งใดอยู่ ทำให้คนรอบข้างสามารถรับรู้ได้ แต่ทั้งนี้การกระทำของกายก็ถูกครอบงำโดยจิตใจ ซึ่งเป็นคนสั่งการอยู่ข้างในให้แสดงออกมาทางกาย อวัยวะและประสาทสัมผัสทั้งหมดในร่างกายถึงแม้จะเป็นคนละส่วนกับจิต แต่ทั้งสองส่วนนี้มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน หากจิตภายในรู้สึกเจ็บปวดร่างกายภายนอกที่แสดงออกมาในลักษณะที่อ่อนล้า ไม่มีเรี่ยวแรงโรยรา รวมถึงไม่แจ่มใส ในทางกลับกันถ้าจิตใจภายในสงบสุขมีความสุข ร่างกายภายนอกก็จะถูกตอบสนองมาในรูปแบบของความสดใส สดชื่นดูแล้วมีความผ่อนคลายและเต็มไปด้วยความเข้มแข็งในจิตใจ ในเรื่องของกายกับจิตย่อมมีความแตกต่างกันในการดูแลรักษาเพราะกายภายนอกจะต้องมีการดูแลรักษาเพราะมีวันเสื่อมถอยตามอายุของเจ้าของร่างนั้น ๆ ต่างกับจิตที่ไม่มีวันเสื่อมสลาย ดังนั้นการนั่งสมาธิหรือฝึกวิปัสสนาต่าง ๆ ในหลักของโยคอาจารย์ก็จำเป็นจะต้องอาศัยร่างกายและตัวกลางในการขับเคลื่อนเพื่อให้สามารถปฏิบัติกิจกรรมทางธรรมได้อย่างราบรื่น การดูแลร่างกายและจิตไปพร้อมพร้องกันจึงเป็นเรื่องที่สมควร ไม่ควรมีการให้ความสำคัญสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างชัดเจนมากเป็นพิเศษ หากแต่ต้องเป็นการรักษากายและจิตให้มีความสมดุล เพราะหากส่วนหนึ่งส่วนใดของกายและจิตไม่มีความสมดุลแล้วการปฏิบัติต่าง ๆ ตามหลักของโยคอาจารย์ก็จะไม่เป็นไปตามที่คาดหวังไว้ ทั้งนี้กายเป็นสิ่งที่สำคัญจะต้องมีการหมั่นรักษา รวมไปถึงการเข้าใจถึงสภาวะของร่างกายของตนเองและยอมรับในสิ่งที่เป็น รวมถึงการทำพฤติกรรมต่าง ๆ

หรือการใช้ชีวิตให้สอดคล้องและสมดุลกับสภาวะของกายที่เป็นอยู่ รู้และเข้าใจในตนเองให้ดีเพื่อให้กายมีความสุขเช่นเดียวกับจิตใจ

ความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต ร่างกายอยู่ภายใต้การบังคับของจิต การแสดงออก พฤติกรรมและนิสัยใจคอของมนุษย์ขึ้นอยู่กับที่จิตเป็นผู้สั่งให้เป็นไปภาคตัณหา ความอยากเป็น ความต้องการทางร่างกาย ส่วนที่ควบคุมร่างกาย เรียกอีกอย่างหนึ่ง ความมีระเบียบ ความกล้าหาญ ความมีเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ ภาคเหตุผล มีสติปัญญามาแต่กำเนิดเป็นส่วนที่ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์เดรัจฉาน จิตหรือวิญญาณเป็นสิ่งที่มิอยู่จริง เป็นเนื้อสารทางจิต แต่เป็นเพียงรูปแบบที่จัดระบบร่างกาย วิญญาณทำหน้าที่ 2 อย่าง กายกับจิตเป็นสิ่งที่มิอยู่จริงและเป็นคนละอย่างกัน กายเป็นสสารหรือรูปธรรม จิตเป็นอสสารหรือเป็นนามธรรม แต่ทั้งสองอย่างมีปฏิภพร่วมกัน พร้อมทั้งคุณสมบัติทุกอย่างของมัน ไม่ว่าจะเป็นปฐมภูมิและทตฺตภูมิล้วนขึ้นอยู่กับารรับรู้ของจิตพร้อมกับวัตถุ จึงไม่ได้มีความจริงเป็นในตัวเองเป็นแต่เพียงความคิดของจิตมนุษย์เท่านั้น (Suchivakupt, 2015)

6. อิทธิพลของโยคจาร

ในอินเดียอิทธิพลของปรัชญาโยคจารที่ปรากฏชัดก็คือกำเนิดและพัฒนากา่งวัชรยานหรือพุทธตันตระ แนวคิดของโยคจารเป็นผลโดยตรงที่ทำให้เกิดปรัชญาตันตระ เมื่อสำนักโยคจารแผ่เข้าไปสู่ประเทศจีน ประมาณ พ.ศ. 950 โดยท่านโพธิธิธิ และปรมัตถะ ต่อมาแนวคิดเรื่องอาลยวิญญานได้รับการพัฒนาไปเป็นนิกาย “ฌาน” เน้นแนวคิดเกี่ยวกับจิต เมื่อโยคจารแผ่เข้าไปสู่ประเทศญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นรู้จักโยคจารในภาษาญี่ปุ่นว่า “ฮอลโซ-Hosso” ปรัชญาโยคจารเกิดขึ้นในอินเดีย ประมาณปี พ.ศ. 943 ไปปรากฏในจีน ท่านปรมารณเดินทางเข้าจีนและเผยแผ่ปรัชญานี้เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1098 สมณะเถียนจั้งศึกษาปรัชญาโยคจารที่นาถันทาประมาณปี พ.ศ. 1176 แล้วนำกลับไปเผยแผ่ที่จีน ท่านโดโชะ- Doshō ศิษย์ของท่านเถียนจั้งนำไปเผยแผ่ในญี่ปุ่น ประมาณปี พ.ศ. 1197 ในยุคนารา

แนวคิดเชิงอภิปรัชญาของสำนักโยคจารที่ปรากฏในญี่ปุ่นก็คือ โลกแห่งปรากฏการณ์ไม่มีอะไรที่อยู่นอกเหนือจิต โลกแห่งปรากฏการณ์ดำรงอยู่โดยอาศัยมโนภาพที่เราสร้างขึ้นมานั้น ไม่มีธาตุใดที่เป็นอิสระจากการสร้างสรรค์ของจิต สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่เพราะอาศัยการที่เราสร้างภาพขึ้นในใจอาลยวิญญานสร้างโลกแห่งปรากฏการณ์โดยการจินตนาการ ปรากฏการณ์ภายนอกเป็นภาพที่จิตด้านในสร้างขึ้นมานั้นและสอนทฤษฎีจิตกรรม (The theory of Ideation) ไม่มีธาตุใดที่เป็นอิสระจากการสร้างสรรค์ของจิต ธรรมทั้งปวงเป็นเพียงจิตกรรม สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่เพราะอาศัยการที่เราสร้างภาพขึ้นในใจ อาลยวิญญานสร้างโลกแห่งปรากฏการณ์โดยการจินตนาการ จิตกรรมบริสุทธิ์หมายความว่า ไม่มีความแตกต่างระหว่างจิตกับวัตถุ เอกภาพสูงสุดคือนิพพาน ปรากฏการณ์ภายนอกเป็นภาพที่จิตกรรมด้านในสร้างขึ้นมา โดยเป็นการผสมผสานกันระหว่างจิตกรรมบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์ (Phra Sri Kamphirayana, 2013)

จิตวิญญานมีหน้าที่ 4 ประการ คือ (1) ทำหน้าที่เป็นวัตถุ (2) ทำหน้าที่เป็นจิต (3) ทำหน้าที่เป็นผู้รู้แจ้งตน (4) ทำหน้าที่ตรวจสอบทบทวน เมื่อเราเห็นบ้าน นั้นหมายถึงว่า (1) มีบ้านปรากฏ (2) เราเห็นบ้านด้วยจักขุประสาท (3) มีการรับรู้มิติของบ้านตามที่จักขุประสาทกำหนด (4) มีการรับรู้ความเที่ยงตรงแห่งเกณฑ์ที่

กำหนด วัตถุในโลกภายนอกมีอยู่ 3 กลุ่ม คือ (1) วัตถุที่เป็นอารมณ์แห่งประสาททั้ง 5 ปรากฏรับรู้ได้ทันที (2) วัตถุที่เป็นภาพมายา เป็นจินตภาพที่บุคคลสร้างขึ้นมาเอง (3) วัตถุดั้งเดิมเป็นสาร์ตยะ ไม่สามารถรับรู้ได้อย่างแท้จริง (Phra Maha Somboon Wutthikaro (Phanna), 2020)

ต่อมา ทฤษฎีนี้ได้พัฒนาไปเป็นนิกาย “เซน” วิธีการปฏิบัติเพื่อไปสู่จุดหมายสูงสุดไม่ว่าจะเป็นแบบ “โกอาน” ของรินไซ หรือแบบ “ซาเซน” ของโซโตะ สาระแห่งการปฏิบัติคือการเข้าถึงสภาวะเดิมแท้ของจิต ผู้ปฏิบัติต่างก็เชื่อมั่นว่าโลกและกระแสจิตที่ปรากฏอยู่นี้เป็นเพียงภาพมายา แต่ยังมีสภาวะเดิมแท้ของจิตอยู่ ต้องพยายามเข้าถึงให้ได้ นั่นคือ “อหฺวะยะ” สภาพจิตของผู้ปฏิบัติก็เข้าถึงสภาวะแห่ง “อหฺวะยะ” ย่อมสามารถกำจัดทวิภาพระหว่างจิตกับวัตถุ

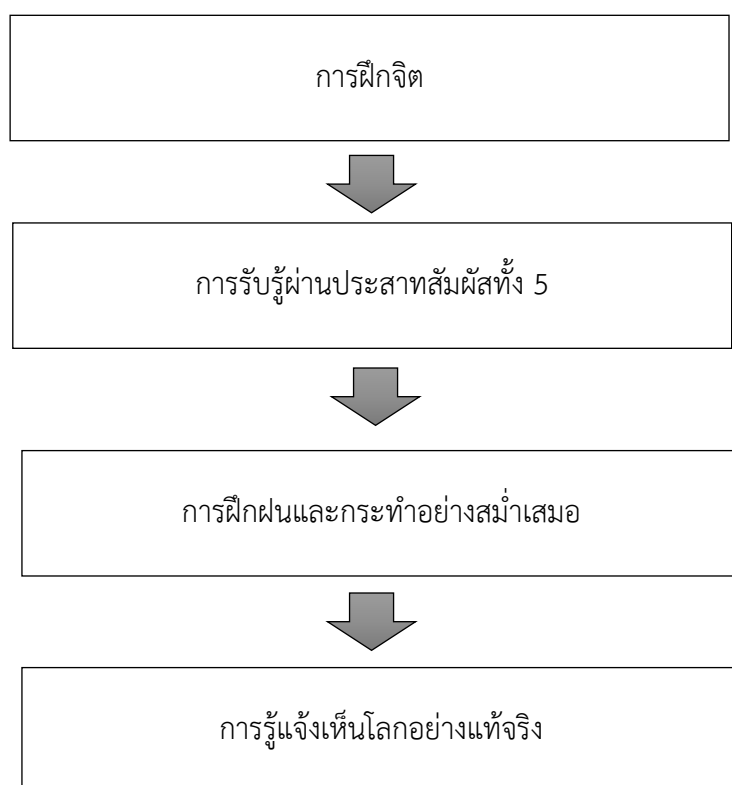
เซนที่ได้รับความนิยมมากในญี่ปุ่นคือสาขารินไซ แต่กล่าวโดยรวมแล้ว เซนไม่ว่าจะเป็นสาขาใดล้วนมีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมญี่ปุ่นในปัจจุบันมาก ภาพชีวิตชาวญี่ปุ่นที่ปรากฏมีเซนรวมอยู่ด้วยทั้งสิ้น ท่านเอไซ (Eisai) ชาวญี่ปุ่นได้เดินทางไปศึกษาเซนในจีน และกลับมาเผยแผ่เซนสาขารินไซ หรือลินชิ (Leap Zen; emphasis on Ko-an, Mondo) เมื่อประมาณปี พ.ศ.1734 (ค.ศ. 1191) และได้เริ่มสร้างวัดเซนขึ้นในเกียวโต ท่านได้นำเอาประเพณีการดื่ม “ชา” มาพร้อมกับเซน ถือว่าการดื่มชาทำให้อายุยืน พัฒนาการของโยคจารไม่ได้หยุดอยู่เพียงนิกายเซน แต่ยังส่งผลไปถึงลัทธิบูชิโดอีกด้วย คำว่า “บูชิโด” แปลว่า วิธีการใช้ดาบของทหาร หรือภาวะแห่งนักดาบ เป็นลัทธิที่รวมเอาแก่นของการฝึกฝนของพวกซามูไร ซึ่งเป็นชนชั้นนักรบ และชนชั้นเหล่านี้จะต้องฝึกปฏิบัติในการต่อสู้ในชีวิตประจำวันและในการประกอบอาชีพ โยคจารแสดงให้เห็นความพยายามของมนุษย์ที่จะก้าวไปให้ถึงจุดหมายโดยอาศัยสมาธิจิต ที่อยู่เหนือคำบรรยาย เป็นการตั้งจิตเข้ามามองดูภายในตัวเอง พัฒนาศักยภาพภายในตัวให้สามารถแสดงพฤติกรรมออกมา ลัทธิบูชิโดก็นำแนวคิดนี้มาและประยุกต์ให้เข้ากับหลักการของตน ยุทธวิธีแบบบูชิโดจึงเน้นที่ความมั่นคงและสมาธิจิต (Self-possessed) ให้หนักแน่นในตัวเองเสียก่อน แล้วค่อยโจมตีเข้าศึก การเพ่งมองภายในตน และรวบรวมพลังภายในตนคือหัวใจ นี่คือนิทธิพลของปรัชญาโยคจารที่ถือกำเนิดในอินเดีย แพร่ไปจีน และญี่ปุ่นตามลำดับ

โยคจารเป็นหนึ่งในนิกายหลักของพระพุทธศาสนาพุทธันโตในอินเดีย เป็นรากฐานของนิกายมหายาน บางครั้งเรียกว่า นิกายวิชญาณวาท ที่ได้ชื่อ วิชญาณวาท หรือวิญญานวาท ก็เพราะมีคำสอนว่า “สรรพสิ่งในโลกล้วนเป็นภาพสะท้อนออกไปจากดวงใจ เรียกว่า อาลัยวิญญาน” คือสรรพสิ่งนั้นล้วนเกิดแต่ใจ คือ อาลัยวิญญาน ส่วนที่ได้ชื่อว่าโยคจาร ก็เพราะการจะตระหนักถึงความเป็นไปในอาลัยวิญญานนั้น จำต้องปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ดำรงตนเป็นพระโยคจาร ดังนั้น การจะเข้าหลักการของสำนักโยคจารได้จะต้องปฏิบัติ “โยคะ” หรือวิปัสสนากรรมฐาน หาไม่แล้วจะประสบปัญหาอย่างมากในการทำสมาธิหลักของนิกายนี้ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ พระโพธิสัตว์อสังคะ บุรพาจารย์แห่งนิกายนี้ ได้สดับหลักธรรมโยคจารจากพระไมเตรยะ (บ้างว่าเป็นคณาจารย์ชาวเมืองโยธยา บ้างก็ว่าเป็นพระโพธิสัตว์บนชั้นดุสิต) นอกจากจะได้ถ่ายทอดหลักวิชญาณวาทแล้ว ท่านยังได้ถ่ายทอด “สุรยประภาสมาธิ” เป็นวิปัสสนากรรมฐาน ที่ทำให้รู้แจ้งเห็นจริง อันใดที่เคยติดขัดก็เข้าใจ อันใดที่เข้าใจก็ไม่เคยสับสนเลย ภายหลังจากนั้นพระอสังคะ ได้รจนานุปเทศน์เพื่ออธิบายพระสูตรมหายานมากมาย เพราะท่านได้รู้แจ้งแทงตลอด ด้วยอำนาจแห่งสุรยประภาสมาธิ

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าไม่มีอะไรเลยที่อยู่นอกเหนือขอบเขตของจิต จิตครอบคลุมการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์ทุกอย่างแม้แต่วิญญาน ภายในจิตมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา กรรมและวิบากล้วนเกิดขึ้นและดำเนินไปภายในจิต

องค์ความรู้ใหม่

พุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์ คือ สิ่งพัฒนาต่อมารากรากฐานปรัชญาดั้งเดิมในพุทธศาสนา เป้าหมายสำคัญของโยคอาจารย์คือการฝึก “จิต” ให้สามารถรับรู้ถึงสิ่งต่าง ๆ รอบตัวด้วยจิต หากแต่โยคอาจารย์แทนที่จะใช้การฝึกจิตผ่านการนั่งสมาธิ โยคอาจารย์ได้นำการเคลื่อนไหวเข้ามาประยุกต์ใช้กับการฝึกด้วยหรือพูดให้เห็นภาพ ก็ไม่ต่างอะไรกับการนั่งสมาธิให้จิตสงบ จนสามารถรับรู้กระแสความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 การฝึกฝนตามพุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์คือการช่วยให้ผู้ฝึกตนอยู่กับจิตใจของตนเองมากขึ้น การได้รับการฝึกฝนจิตใจตนเองอยู่อย่างสม่ำเสมอจะทำให้บุคคลนั้น ๆ เริ่มรับรู้และสามารถมองเห็นโลกอย่างแท้จริงอย่างที่เป็นอยู่ เข้าใจปัญหาและไม่ติดกับรูปแบบลักษณะภายนอก ดังนั้นปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์จึงเป็นการรักษาสภาพกายและจิตให้มองเห็นและรู้แจ้งตามความเป็นจริง โดยสามารถแสดงพุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์ได้ดังภาพที่ 1 และ ตารางที่ 1

ภาพที่ 1 พุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์

กาย	จิต
1.การปรับร่างกายให้พร้อมต่อการต้องอยู่กับความ นิ่งเป็นเวลานาน	1.การฝึกฝนจิตและความคิดต่าง ๆ ให้สงบไม่มี อารมณ์ทั้งดีและทุกข์มากจนเกินไป
2.การรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของร่างกาย โดย ใช้อวัยวะและเส้นประสาทของร่างกายในการรับรู้ และตอบสนองต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว	2.การกำหนดจิตให้สามารถสัมผัสได้ถึงสิ่งต่าง ๆ รอบตัว
3.การเคลื่อนไหวร่างกายและคอยยืดหยุ่นร่างกาย เพื่อเตรียมความพร้อมในขณะฝึกจิต	3.การหมั่นนั่งสมาธิและฝึกฝนจิตอยู่อย่างสม่ำเสมอ
4.รู้แจ้งและตอบสนองต่อสิ่งต่าง ๆ ด้วยความสำรวม ทางกายและความสุขุมรอบคอบ	4.รู้แจ้งและตอบสนองต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างสงบนิ่ง

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกายและจิตตามบทวิเคราะห์พุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์

หลักปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์เข้าถึงได้ง่ายขึ้น เปรียบเทียบและนำไปปรับใช้กับชีวิตประจำวันง่ายขึ้น แต่เนื้อหามีความยากที่จะเข้าใจ เพราะเป็นการเข้าใจหลักธรรมขั้นสูงผ่าน "สัญญา" มิใช่การรู้แจ้งในธรรม สำนักโยคอาจารย์พิจารณาอายตนะทั้งภายนอกภายในอย่างลึกซึ้งเกินกว่าใดเปรียบ และด้วยการพิจารณานี้ได้ตระหนักว่า สรรพสิ่งที่สัมผัสผ่านอายตนะ ล้วนแต่เป็นการผันแปรมาจากพฤติกรรมแห่งวิญญาน แสดงให้เห็นว่าจะเข้าใจหลักธรรมได้จะต้องพิจารณาอย่างลึกซึ้ง ซึ่งก็คือการฝึกจิตหรือการวิปัสสนา แม้จะยากและลึกซึ้งแต่อย่างน้อยก็ช่วยให้สำนักโยคอาจารย์เป็นที่รู้จักในวงกว้าง และปรับปรุงหลักธรรมให้ทันสมัยเข้าถึงได้ง่ายขึ้นสามารถนำไปปรับใช้ชีวิตให้มองโลกตามความเป็นจริงมากขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์พุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสารตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย พบว่า พุทธปรัชญาในสำนักโยคอาจารย์เป็นการพัฒนาต่อมารากฐานปรัชญาดั้งเดิมในพุทธศาสนา เป้าหมายสำคัญของโยคจารย์ คือการฝึก "จิต" ให้สามารถรับรู้ถึงสิ่งต่างๆ รอบ ตัว ด้วยจิตของตน หากแต่โยคจารย์แทนที่จะใช้การฝึกจิต ผ่านการนั่งสมาธิ โยคจารย์ได้นำการเคลื่อนไหว เข้ามาประยุกต์ใช้กับการฝึกด้วย หรือพูดให้เห็นภาพ ก็ไม่ต่างอะไรกับการนั่งสมาธิ จนจิตใจสงบ จนสามารถรับรู้ความเคลื่อนไหวรอบตัว ผ่านกระบวนการการรับรู้จากระบบประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ การมองเห็น, การดมกลิ่น, การลิ้มรส, การฟัง และการ สัมผัส การฝึกฝนของสำนักปรัชญาโยคจารย์ คือ การช่วยให้มนุษย์ได้อยู่กับจิตของตนเองมากขึ้นและเมื่อบุคคลใดได้อยู่กับจิตใจของตัวเองมากขึ้น บุคคลผู้นั้นก็จะเริ่มรับรู้ผ่านจิตและสามารถเห็นโลกที่แท้จริงอย่างที่เป็นอยู่ เข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น ไม่ติดในรูปของรสชาติ, กลิ่น, แสง, สี, เสียง, และรูปลักษณะ หรืออัตลักษณ์ภายนอก ดังนั้นพุทธปรัชญาในสำนักโยคจารย์จึงเปรียบเสมือนศาสตร์และ

ปรัชญา ในการรักษาสภาพกายและสภาพจิต ผ่านการมองเห็นอย่างรู้แจ้งในความเป็นจริงด้วยการฝึกฝนจิต ของตัวเองและยังคงอยู่ในรากฐานของปรัชญาแบบพุทธศาสนา คือ ให้อุบายฝึกควบคุมจิตของตัวเองให้ได้ ใช้ จิตเป็นบ่อเกิดความรู้ได้ความคิด, ความจริง ตลอดจนถึงเพื่อการทำให้สุดแห่งกอง ทุกข์ทั้งสิ้นให้หมดไปโดย สิ้นเชิงและเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต และเข้าสู่วิมุตติได้ด้วยจิตของตน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Suphon and Laping (2020) ได้ดำเนินการศึกษาญาณวิทยาตามทัศนะของปรัชญาโยคจาร พบว่า หลักการสำคัญของ สำนักปรัชญาโยคจารอยู่ที่การยอมรับว่า “จิต” เท่านั้นเป็นความจริงสูงสุดเพียงอย่างเดียว ไม่มีความจริงอื่น นอกจากจิต โลกภายนอกเป็นเพียงภาพลวงของชีวิตที่เกิดจากการสร้างของจิต เสมือนหนึ่งว่า “จิต เป็นดั่ง จักรพรรดิ” โยคจารเน้นการบำเพ็ญเพียร หรือโยคะ (กรรมฐาน) เพื่อควบคุมกายและจิตให้เกิดความสงบ (สมาธิ) และวิธีปฏิบัตินี้ก็ดำเนินตามรอยเบื้องบาทพระพุทธรูป ซึ่งทรงเน้นข้อปฏิบัติทางกายและทางใจเป็น สำคัญ เพื่อนำไปสู่การรู้แจ้งในสัจธรรมของชีวิต ข้อปฏิบัติทางจิตก็คือการฝึกจิตเพื่อให้รู้แจ้งสัจธรรมขั้นสูงสุด และสอดคล้องกับงานวิจัยของ Phra potchanan Apiwattano, Phramaha Wilaisak Hongsri, and Phra Tontagarn Sripan. (2021) ได้วิเคราะห์อภยวิญญูณในนิกายโยคจารบนฐานคิดพุทธปรัชญามหายาน ผลการวิจัยพบว่า อภยวิญญูณ หมายถึง วิญญูณหรือหน่วยความรู้สำนึกที่เป็นแหล่งสะสมรอยประทับต่าง ๆ ของกรรมหรือ สรรพพืชทั้งกุศลและอกุศลของสัตว์ในวัฏสงสาร และเป็นรากฐานและเชื่อมโยงกับ วิญญูณอีกเจ็ดตัว หน้าที่หลักของอภยวิญญูณคือ รู้เก็บ รู้ก่อ และรู้ปรุง การวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า อภย-วิญญูณมีธรรมชาติเดิมแท้อันบริสุทธิ์เป็นตถาคตครุฑและพุทธภาวะ ด้วยเหตุนี้อภยวิญญูณจึงมีอิทธิพล ต่อการเวียนว่ายในสังสารวัฏและการหลุดพ้น ตามการไหลเวียนอย่างต่อเนื่องของพืชจากวิญญูณสู่จิตและ จากจิตสู่วิญญูณทั้งเจ็ดอภยวิญญูณในฐานะเป็นจิตเดิมแท้มีธรรมชาติบริสุทธิ์และประภัสสร แต่ถูกทำให้ เปร่าหมองตามการทำงานผิดพลาดของมนัสที่คิดปรุงแต่งโดยอิทธิพลของอุปกิเลส อย่างไรก็ตามหากจิตสะสม กรรมดี มีกุศลพืชมาก อภยวิญญูณก็ย่อมถึงความบริสุทธิ์ดังนั้นอภยวิญญูณจึงมีคุณูปการต่อ ชีวิตประจำวัน

สรุป

ในการศึกษาพุทธปรัชญาสำนักโยคจารนั้นเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องจิตของสำนักโยคจารนั้นลึกซึ้งจน ได้รับความสนใจศึกษาจากนักปราชญ์ในทุกยุคสมัย แม้ความนิยมในซีกโลกตะวันตกจะไม่เทียบเท่าสำนัก มารยมิก ซึ่งผู้เขียนมองว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะคัมภีร์ของโยคจารกระจัดกระจายจัดระบบยากทำให้ขาดเอกภาพ ในความคิด เท่าที่ผ่านมานักปราชญ์พุทธที่ศึกษาโยคจารโดยใช้หลักฐานที่ปรากฏในอินเดียเป็นหลัก ส่วนใน แนวคิดเรื่องจิตที่เกิดดับเป็นขณิกะนั้นถือว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวพุทธโดยตรง โดยที่ไม่ปรากฏในศาสนาอื่นใด ถึงแม้ว่าพระพุทธรูปจะไม่เคยทรงสอนในเรื่องนี้อย่างแจ่มชัด แต่ขณิกวาทถือเป็นความพยายามของพระ เถรจารย์ในอดีตที่ต้องการอธิบายเรื่องจิตให้เป็นอนัตตา ความสำเร็จของโยคจารในการอธิบายปรากฏการณ์ ทั้งหลายในโลกนี้ให้โยงกับจิตผ่านกลไกการทำงานของวิญญูณต่าง ๆ นั้น ถือว่าเป็นอัจฉริยภาพของชาวโยค-จารอย่างที่ไม่ปรากฏ แม้ในพุทธศาสนาสำนักอื่น และสามารถสรุปได้อีกอย่างหนึ่งคือ สำนักโยคจารในอินเดีย

มีคำสอนคล้อยตามแนวของพุทธศาสนา และไม่ได้พยายามทำให้พุทธศาสนาหลุดออกห่างจากพุทธวจนะแต่อย่างใดเลยทำให้จิตคลายความยึดมั่นในอัตตา และรู้สึกถึงการปล่อยวาง เพราะอาลยวิญญานเป็นจุดกึ่งกลางเชื่อมโยงระหว่างโลกกับความหลุดพ้น เมื่อบุคคลสิ้นสุดการยึดมั่นในอัตตา ผลที่ตามมาคือปุถุชนสามารถจัดการแบ่งแยกและทวิภาวะ และนำสังคมสู่สันติภาพในท้ายที่สุด สำนักปรัชญาโยคอาจารย์เปรียบเสมือนศาสตร์และปรัชญาในการรักษาสภาพกายและสภาพจิต ผ่านการมองเห็นอย่างรู้แจ้งในความเป็นจริงด้วยการฝึกฝนจิตของต้งเองและยังคงอยู่ในรากฐานของปรัชญาแบบพุทธศาสนา คือ ใ้บุคคลฝึกควบคุมจิตของตัวเองให้ได้ ใช้จิตเป็นบ่อเกิดความรู้ ความคิด ความจริง ตลอดจนถึงเพื่อการทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นให้หมดไปโดยสิ้นเชิงและเข้าถึงสัจธรรมของชีวิต

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ พบว่า สารสำคัญของโยคอาจารย์อยู่ที่การเข้าใจแนวคิดเรื่องวิญญานซึ่งจะนำไปสู่การเห็นแจ้งในความไม่มีอยู่จริงแห่งอัตตา และทำให้เข้าใจเรื่องวิญญานบนฐานคิดของโยคอาจารย์อันมีความหลุดพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏฏเป็นที่สุด เพราะสร้างความกระจำงในการตอบปัญหาเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดได้อย่างชัดเจนรวมถึงเรื่องของการสังสมบุญกุศล วาสนา ดังนั้นการจะเข้าหลักการของโยคอาจารย์ได้จะต้องปฏิบัติ "โยคะ" หรือวิปัสสนากรรมฐาน หาไม่แล้วจะประสบปัญหาอย่างมากในการทำ ความเข้าใจในหลักของนิคายนี้นี้ผ่านมามีการนำเสนอติของนิคายโยคอาจารย์ในแง่มุมปริยัติเป็นหลัก

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ

2.1 ควรมุ่งเน้นการศึกษาเจาะลึกในมิติต่าง ๆ บนฐานคิดของโยคอาจารย์เพื่อนำผลที่ได้ไปใช้พัฒนาจิตใจของบุคคลต่าง ๆ ให้มีความเข้มแข็งและรู้เท่าทันความคิดของตนเองอยู่เสมอ เข้าใจโลกความจริงได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2.2 ในการศึกษาครั้งต่อไปควรดำเนินการศึกษาแนวคิดโยคอาจารย์เทียบกับแนวคิดอื่น ๆ ที่เป็นแนวคิดหรือนิกายที่เกี่ยวข้องกับการฝึกจิตเพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างและนำมาสู่การนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดการรู้แจ้งเห็นจริงและอยู่ในโลกของความจริงได้อย่างสงบสุข

References

- Assavavirulhakarn, P. (2014). *Bodhisattva ethics: The path for the masses*. (2nd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.
- Bodhinanda, S. (2012). *Mahayana philosophy*. (6th ed.). Nakhon Pathom: Mahamakut Buddhist University.

- Faculty of Buddhism of Mahachulalongkornrajavidyalaya. (2016). *History of Buddhism*. (2nd ed.). Phra Nakhon Si Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya Publishing House.
- Karunaritthiyothin, K. (2018). *Study and analysis of Ālīyaviññāṇa according to the concept of Buddhist philosophy of the Yogacara school. Viewpoint of Theravada Buddhist Philosophy*. (Master's Thesis). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Limpanusorn, P. (2018). *Mahayana Buddhism in East Asia*. Bangkok: Invite Reading Publishing House.
- Phra Khachorn Khantisaro (2022). Comparison of Yogacara and Madhyamaka Buddhist Philosophy. *Journal of Prajna Ashram*, 1(1), 1-12.
- Phra Maha Somboon Wutthikaro (Phanna). (2020). Diversity in the interpretation of the concept of mind of the Yogacara sect. *Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University*, 27(3), 1-43.
- Phra potchanan Apiwattano, Phramaha Wilaisak Hongsri, and Phra Tontagarn Sripan. (2021). Analyzing the senses of the mind in the Yogacara sect on the basis of Mahayana Buddhist philosophy. *Journal of MCU Nakhondhat*, 8(3), 172-187.
- Phra Sri Kamphirayana. (2013). *Buddhist philosophy*. Phra Nakhon Si Ayutthaya: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Promtha, S. (2017). *Buddhist philosophy and epistemology in Bangkok*. Phra Nakhon Si Ayutthaya: University Press, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Raksat, S. (2012). *Mahayana Buddhism*. (2nd ed.). Bangkok: Bangkok Block Limited Partnership.
- Suchivakupt, W. (2015). *Metaphysics*. Bangkok: Ramkhamhaeng University.
- Suphon, S. & Laping, U. (2020). Epistemology according to the viewpoint of Yogacara philosophy. *Ashram Philosophy Journal*, 2(1), 13 – 24.